

De strip 'De Zoektocht' gaat over de jodenvervolgving en de Holocaust. Eerder verscheen 'De Ontdekking', een strip over de Tweede Wereldoorlog in Nederland.

Bij 'De Zoektocht' is lesmateriaal gemaakt op twee niveaus. Alles is bijeengebracht in dit speciale docentenboek. Extra lesmateriaal en bestelinformatie: www.annefrank.nl/zoektocht

Een uitgave van de Anne Frank Stichting

De Zoektocht Docentenboek

Inhoud

Strip 'De Zoektocht'

Lesmateriaal vwo, havo, vmbo-tl

Lesmateriaal vmbo bbl, kbl, gl

Docentenhandleiding

DE ZOEKTOCHT
DOCENTENBOEK

Lesgeven over de Holocaust (Sjoa)

De Holocaust (ook wel Sjoa genoemd) verwijst naar een bepaalde genocide uit de 20ste eeuw: de systematische vervolging en vernietiging van de Europese joden door nazi-Duitsland en zijn collaborateurs tussen 1933 en 1945. Ongeveer 6 van de 11 miljoen Europese joden werden vermoord. En ook al waren zij zeker niet de enige slachtoffers van het nazi-regime, zij waren wel de enige groep die de nazi's volledig (systematisch en met industriële methoden) wilden uitroeien. Andere groepen die om raciale, etnische of nationale redenen werden vervolgd en gedood waren: zigeuners, gehandicapten, Polen, homo's, jehovagetuigen, Russische krijgsgevangenen en politieke dissidenten.

Waarom lesgeven over de Holocaust?

De genocide is het ultieme gevolg van de racistische ideologie van de nazi's. Deze traumatische periode in de Europese geschiedenis werkt door tot op de dag van vandaag. In de literatuur, beeldende kunst, films, maar ook in politieke discussies komen de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust regelmatig terug. De Holocaust is een ijkpunt geworden bij de beoordeling van allerlei hedendaagse maatschappelijke gebeurtenissen.

Een strip over de Holocaust, kan dat wel?

De ervaring met 'De Ontdekking' heeft geleerd dat de strip als educatief medium enkele grote voordelen heeft:

- Als laagdrempelig leermiddel bereikt een strip een groot aantal leerlingen;
- Een tekening zegt vaak meer dan duizend woorden. Zeker de tekenstijl van Eric Heuvel (de 'klare lijn') is heel informatief.

Natuurlijk zijn er wel belangrijke voorwaarden verbonden aan het schrijven van een strip over een zo complex en gevoelig thema als de Holocaust. Zo moeten fictie en onjuistheden vermeden worden; alle feiten en afbeeldingen moeten tot in de details kloppen. Er is door de scenarioschrijvers en de tekenaar dan ook veel tijd gestopt in onderzoek. Voor zover nog aanwezig zijn alle locaties in de strip bezocht en gefotografeerd. Talloze historische foto's zijn bestudeerd en gespecialiseerde historici uit binnen- en buitenland hebben in alle fasen van ontwikkeling meegelezen en gekeken. De personen in het verhaal zijn, net als in 'De Ontdekking' fictief. Maar wat de hoofdpersonen meemaken is grotendeels afkomstig uit verhalen van oorlogsgetuigen.

Wat willen we leerlingen leren?

De belangrijkste doelen van De Zoektocht zijn:

- Leerlingen kennen de belangrijkste feiten van de Holocaust
- Leerlingen zien dat de jodenvervolgning zich stap voor stap voltrok
- Leerlingen zien dat de jodenvervolgning geen onafwendbaar proces was, maar dat het steeds ging om mensen die beslissingen namen (vaak onder druk van omstandigheden)
- Leerlingen zien dat mensen in dit proces verschillende rollen hadden: slachtoffers, daders, helpers en omstanders
- Leerlingen kennen een aantal dilemma's en keuzes van slachtoffers, helpers en toeschouwers
- Leerlingen kunnen zich verplaatsen in de dilemma's en keuzes van de hoofdpersonen
- Leerlingen zien dat rollen niet altijd vastlagen, dat mensen onder dezelfde omstandigheden verschillende beslissingen kunnen nemen en dat mensen kunnen veranderen
- Leerlingen zien dat de gebeurtenissen van toen nog altijd invloed hebben op het leven van mensen nu, zowel persoonlijk als maatschappelijk

Het persoonlijke verhaal centraal

In 'De Zoektocht' is heel bewust geprobeerd om de geschiedenis een menselijke maat te geven. Er komen mensen in voor in wie leerlingen zich kunnen verplaatsen en met wie zij zich emotioneel verbonden kunnen voelen. Dat aspect is vaak te weinig aanwezig in de gangbare lesmethoden. De Stichting Leerplanontwikkeling heeft in 2006 onder andere onderzocht of en hoe de Holocaust in de lesmethoden aan de orde komt.¹ Het blijkt dat in alle lesmethoden de feiten over de Holocaust uitgebreid aan de orde komen. Maar kenmerkend is dat vooral de feiten centraal staan en dat de vragen en opdrachten vrijwel uitsluitend op reproductie gericht zijn. In de meeste methoden is er nauwelijks of geen aandacht voor persoonlijke identificatie en voor dilemma's en keuzes. In 'De Zoektocht' en het bijbehorende lesmateriaal is daar juist veel aandacht voor.

Educatieve uitgangspunten

In de producten en activiteiten van de Anne Frank Stichting en dus ook van de strip, komen de volgende educatieve uitgangspunten terug:

Persoonlijke verhalen

De omvang van de Holocaust is onvoorstelbaar. Maar door persoonlijke verhalen is beter voorstelbaar wat het voor individuele mensen betekend heeft. Persoonlijke verhalen bevorderen de emotionele betrokkenheid. Deze betrokkenheid stimuleert het opnemen en vasthouden de kennis. Door persoonlijke verhalen verplaatsen leerlingen zich gemakkelijker in dilemma's en keuzes. Dit leidt automatisch tot vragen als: 'wat vind ik daarvan?' en 'wat zou ik gedaan of gezegd hebben?' Het stimuleert daarmee tot nadenken over eigen normen en waarden.

Micro - macro

Het is belangrijk dat leerlingen inzien dat maatschappelijke ontwikkelingen en maatregelen (oorlog, discriminatie) gevolgen hebben voor individuen, maar ook dat maatschappelijke veranderingen geen onafwendbare processen zijn, maar het gevolg zijn van keuzes van mensen. In de strip worden denkende en handelende hoofdpersonen (micro), geplaatst tegen de politieke en maatschappelijke achtergrond van hun tijd (macro).

Verleden - heden

Via de geschiedenis kunnen we leren over onszelf en onze huidige samenleving. De historische thema's proberen we inhoudelijk zo vorm te geven dat er allerlei aanknopingspunten inzitten om ook in te gaan op de actualiteit. In de strip worden die aanknopingspunten onder andere gevormd door oma Esther en haar zoon Paul (tweede generatie) en kleinzoon Daniël (derde generatie).

Het lesmateriaal

Bij de strip is lesmateriaal gemaakt op twee niveaus: vwo, havo, vmbo-t en vmbo bbl, kbl, gl. In beide werkschriften staan de verschillende groepen die betrokken waren bij de Holocaust centraal: de slachtoffers, de daders, de helpers, de toeschouwers. Door middel van de opdrachten denken leerlingen na over de dilemma's, de keuzes en het handelen van personen uit de strip.

Doelgroep

De Zoektocht is in de eerste plaats bedoeld voor de tweede en derde klassen van het voortgezet onderwijs. De strip en het lesmateriaal zijn in beide jaargangen en op alle niveaus uitgebreid getest. Gezien de omvang van de strip bestaat er voor leerlingen met lees en/of concentratieproblemen de mogelijkheid de strip in delen te lezen. Meer hierover in de docentenhandleiding voor vmbo-bbl, -kbl, -gl.

Website

Op de website www.annefrank.nl/zoektocht vindt u meer over de strip. Onder andere:

- Een korte animatie die u in de klas kunt laten zien
- Het lesmateriaal voor beide niveaus
- Aanvullende opdrachten en lessuggesties
- Een bestelformulier

U kunt ons mailen: Actueel@annefrank.nl

¹) Aanreiken en (aan)raken; De Tweede Wereldoorlog in geschiedismethoden primair en voortgezet onderwijs. Enschede, september 2006

Wat vind jij van De Zoektocht?

Wie is wie

Omdat sommige leerlingen, met name in het begin van het verhaal, moeite hebben met het herkennen van de hoofdpersonen, kunt u ze verwijzen naar bladzijde 5 en 6 waar de hoofdpersonen zowel in de verleden tijd als in de tegenwoordige tijd staan afgebeeld.

Website

Op www.annefrank.nl/zoektocht vindt u extra lesmateriaal.

In dit onderdeel geven leerlingen hun mening over de strip en realiseren ze zich dat de strip gebaseerd is op de werkelijkheid.

Doelen

- Leerlingen geven hun mening over de strip en denken na over de gevoelens die het verhaal bij hen heeft losgemaakt.
- Leerlingen weten in welke landen de strip zich afspeelt en kunnen dit op een kaart aangeven.
- Leerlingen realiseren zich dat achter de onvoorstelbare: 'zes miljoen doden', zes miljoen individuele drama's schuilgaan.
- Leerlingen beseffen dat de strip gebaseerd is op echte beelden en gebeurtenissen (tientallen tekeningen in de strip zijn gebaseerd op historische foto's).

Antwoorden

1) Ben jij het met hen eens?

Meningsvraag

2) Wat vind jij?

Meningsvraag

Tip

Ondanks het feit dat leerlingen tegenwoordig gewend zijn aan zeer confronterende beelden op televisie en internet is het belangrijk om stil te staan bij de impact die de geschiedenis van de Holocaust op uw leerlingen heeft:

- Geef uw leerlingen opdracht om in tweetallen hun antwoorden te vergelijken en te bespreken.
- Daarna bespreekt u klassikaal enkele van de gegeven antwoorden.

3) In heel Europa

Nederland, Duitsland, Polen. Ook Oostenrijk (p.17) en de Sovjet Unie (p.40) worden in de strip genoemd.

4) Zoveel?

Achter het onvoorstelbare 'zes miljoen doden' gaan zes miljoen individuele drama's schuil.

Tip

Van zes miljoen doden kunnen leerlingen zich moeilijk een voorstelling maken. Besteed daarom aandacht aan één van de zes miljoen individuen met een eigen gezicht, gezin, kleding en naam. Een persoonlijk verhaal vergroot de emotionele betrokkenheid van uw leerlingen. Vertel bijvoorbeeld het verhaal van Anne Frank.

5) Echt gebeurd

A

Voorbijgangers bekijken op straat een poster die op een zuil is geplakt. Er staat nog een trapje bij de zuil, wat erop duidt dat de poster waarschijnlijk net is opgehangen.

B

- Uit de tekening wordt duidelijk wat er op de poster staat
- In de tekening wordt uit de tekstballonnen duidelijk dat het om verkiezingen gaat
- De tekening geeft enkele mogelijke reacties van de voorbijgangers

C

Zie pagina 9 en 10 van de strip: mensen waren wanhopig vanwege de aanhoudende werkloosheid, de armoede, de honger en de maatschappelijke crisis. Hitler beloofde al die problemen op te lossen.

Esthers verhaal

In 'Esthers verhaal' leren leerlingen meer over vluchten, onderduiken en hoe Esther als overlevende haar traumatische ervaringen (heeft) verwerkt.

Doelen

- Leerlingen kunnen verwoorden welke indruk de verhaalfiguur Esther bij hen heeft achtergelaten.
- Leerlingen zien in dat het voor overlevenden vaak moeilijk was en is om te praten over hun ervaringen.
- Leerlingen realiseren zich hoe gebeurtenissen in de 'grote' geschiedenis gevolgen hebben voor het leven van individuele mensen.
- Leerlingen kunnen zich inleven in een dilemma van een slachtoffer (in dit geval Esther) en daar hun mening over geven.
- Leerlingen kunnen het belang toelichten van een tastbare herinnering voor mensen die alles verloren hebben.

Antwoorden

1) Esther Hecht

A

Meningsvraag. Bijvoorbeeld: zielig, bang, joods, dapper, aardig, onderduiken, vluchten.

B

Praten over haar oorlogsverleden deed Esther teveel verdriet. Door er niet over te praten, door het verleden diep weg te stoppen, kon ze verder met haar leven.

Tip

U kunt uw leerlingen vertellen dat vele overlevenden hun traumatische herinneringen hun leven lang diep weg stoppen, maar dat velen, evenals Esther, op latere leeftijd toch de behoefte voelen om erover te praten.

2) Een moeilijke beslissing

A

Meerdere antwoorden zijn mogelijk, bijvoorbeeld:

Ik ga naar mijn ouders

- omdat ik hen niet alleen wil laten

- omdat ik niet zonder hen kan

Ik ga naar professor Bouwer

- omdat ik daar veilig ben

- omdat hij mij kan helpen

Tip

Bespreek enkele andere overwegingen die mee konden spelen bij de keuze voor een onderduik:

- Je moest betrouwbare niet-joodse contacten hebben
- Je moest voldoende geld hebben voor kost en inwoning
- Je moest meestal familieleden en/of vrienden achterlaten
- De onderduiker, achtergebleven familieleden en de helpers werden door de nazi's bedreigd met vreselijke straffen

B

Meningsvraag

3) Grote gevolgen

4) Een herinnering

A

Otto Frank geeft in het citaat aan dat hij niets meer had wat hem aan zijn familie herinnerde. Met het dagboek van Anne had hij toch een tastbare herinnering aan zijn dochter.

B

Meningsvraag

Tip

Vraag enkele leerlingen welke foto ze omcirkeld hebben en waarom deze foto. Vraag bijvoorbeeld ook of ze zelf een foto hebben die erg belangrijk voor ze is.

C

Meningsvraag

Bijvoorbeeld:

Ja, want Esther heeft iets teruggekregen wat haar aan haar ouders herinnert.

Nee, want Esther is haar ouders kwijt en met dit fotoboek krijgt ze haar ouders niet terug.

Bobs gevecht

In dit onderdeel worden, via de persoon van Bob, de deportaties en de verschrikkingen van de kampen behandeld. Ook wordt ingegaan op joods verzet.

Doelen

- Leerlingen kunnen verwoorden welke indruk de verhaalfiguur Bob bij hen heeft achtergelaten.
- Leerlingen kunnen toelichten waarom joden zich soms verzetten tegen het geweld, de vernederingen en de vervolging.
- Leerlingen kunnen enkele begrippen koppelen aan tekeningen uit de strip en een historisch citaat.
- Leerlingen kunnen verklaren waarom het in de concentratiekampen belangrijk was om iemand te hebben om voor te leven.
- Leerlingen begrijpen dat gevangenen vaak weinig keuze hadden.

Antwoorden

1) Bob Canter

A

Meningsvraag. Bijvoorbeeld: moedig, sterk, beschermend, kwaad, verliefd, volhouder.

B

In de strip worden Bobs motieven niet expliciet verwoord, maar door zich in hem te verplaatsen kunnen leerlingen meerdere verklaringen geven.

Bijvoorbeeld:

- Bobs boosheid over het geweld en de vernederingen door de nazi's

- Het feit dat Bob jong en sterk was en op wilde komen voor zichzelf en anderen

C

Meningsvraag

2) In Auschwitz

3) Iemand hebben om voor te leven

A

Je haren, je kleren en je naam zijn belangrijk voor wie en wat je bent (identiteit).

Tip

- U kunt met de leerlingen dieper ingaan op wat identiteit is. Wat maakt dat je bent die je bent? Bijvoorbeeld: Naam, sekse, geloof, nationaliteit, kleding, lid van een familie.
- Ook kunt u aandacht besteden aan de vraag waarom de nazi's de gevangenen op die manier behandelden:

1) De drempel (voor ouders) om mensen op grote schaal te vermoorden werd lager als de slachtoffers niet langer als 'mensen' werden gezien.

2) Het afnemen van iemands identiteit kan gezien worden als de ultieme vernedering. Veel slachtoffers verloren door het verliezen van hun identiteit de kracht om te overleven.

B

Meerdere antwoorden mogelijk.

Bijvoorbeeld: steun, kracht, leven, hoop, overleven, samen

C

Meningsvraag

Info

De meeste gevangenen hielden het normaal gesproken niet langer dan drie maanden vol en stierven door uitputting, kou, honger, besmettelijke ziekten of gebrek aan medische verzorging. Uit verhalen van overlevenden blijkt vaak dat het nog in leven zijn van een dierbare een reden was om het niet op te geven.

4) Een keuze?

Bob heeft in feite geen keuze. Als hij geholpen had, was hij zelf ook doodgeschoten.

Test je kennis

In dit onderdeel wordt een aantal begrippen getoetst die in de strip voorkomen.

Doel

- Leerlingen kennen de betekenis van 10 belangrijke begrippen uit het stripboek.

Antwoorden

1 = antisemitisme

In het dagelijks spraakgebruik staat *antisemitisme* voor haat tegen joden. Het begrip wordt gebruikt voor een scala van negatieve houdingen ten aanzien van joden door de eeuwen heen: van etnische tegenstellingen in de Oudheid, via religieuze rivaliteit en economische uitsluiting in de Middeleeuwen, tot pogroms in de 19de eeuw en de Holocaust in de 20ste eeuw. De Anne Frank Stichting heeft lesmateriaal ontwikkeld over antisemitisme vroeger en nu en over vooroordelen in het algemeen. Zie: www.onderwijsantisemitisme.nl.

2 = Een aanhanger van het nationaal-socialisme

Een nazi is de afkorting van *Nationalsozialist*, een aanhanger van het nationaal-socialisme. Een nazi was dus niet per definitie lid van de NSDAP, maar een aanhanger van het gedachtegoed van die partij.

3 = HJ (Hitlerjugend)

Het doel van de *Hitlerjugend* (HJ) was de totale omvorming, indoctrinatie en gelijkgeschakeling van de Duitse jeugd om hen geschikt te maken voor de doeleinden die de nazi's nastreefden. Hitler: 'Mijn pedagogiek is hard. Het zwakke moet weggeslagen worden. Een gewelddadige, wrede, onverschrokken jeugd wil ik. De jeugd moet dat alles zijn. Pijn en moeite moet zij kunnen verdragen. Er mag niets zwaks en teers aan haar zijn. Hun blik moet weer even scherp worden als die van een vrij en herrisch (heerszuchtig) roofdier. Sterk en mooi wil ik mijn jeugd zien. Zo kan ik het nieuwe scheppen.' (Hitler 1940, Citaten; Stahlmann/Schiedeck 1991)

4 = Rassenwetten

De *Rassenwetten* van Neurenberg omvatten een aantal racistische wetten om de 'zuiverheid' van het Duitse 'ras' te verbeteren. Ze werden aangenomen op de Reichsparteitag in 1935. De Burgerschapswet bepaalde wie Duitser was en wie niet. Duitser was hij/zij die zogenaamd Duits bloed had, en die door zijn daden het vaderland diende. 'De Wet ter Bescherming van het Duitse Bloed en de Duitse Eer' verbood alle seksuele relaties tussen Duitsers en niet-Duitsers. Om te bepalen of iemand Duitser was of niet, telde de toestand van de grootouders. Iemand met drie of vier Duitse grootouders was een Duitser. Iemand met twee Duitse grootouders was een halfbloed, en iemand met slechts één of helemaal geen Duitse grootouders was geen Duitser. Joden waren geen Duitser meer. 'De Wet ter Bescherming van de Genetische Gezondheid' was een wet die bepaalde dat koppels die wilden trouwen, een medisch onderzoek moesten ondergaan om te zien of ze genetisch 'geschikte' kinderen konden voortbrengen.

5 = Vanwege al het gebroken glas

De 'Kristallnacht' was de eerste echte grote, georganiseerde geweldpleging tegen de joden na de machtsovername door de nazi's in 1933. Enkele dagen daarvoor was in Parijs de Duitse diplomaat Ernst Vom Rath door de zeventienjarige joodse Herschel Grynszpan doodgeschoten. Dit was aanleiding voor propaganda-minister Goebbels om te spreken van een 'internationale joodse samenzwering' tegen het Duitse Rijk. De beschuldigingen resulteerden in een zogenaamd spontane 'volkswoede'. In Duitsland, Oostenrijk en Sudeetenland werden in één nacht meer dan 7000 joodse winkels vernield (de nacht dankt zijn naam aan glasscherven van de vele gesneuvelde ruiten) en geplunderd, 1000 tot 2000 synagogen werden verwoest, naar schatting 100 joden werden vermoord en vele duizenden (naar schatting 30.000) werden gedeporteerd naar concentratiekampen. Na de 'Kristallnacht' werden de anti-joodse maatregelen in Duitsland aangescherpt. Een groot aantal joden probeerde het land te verlaten.

6 = Februaristaking

Begin 1941 nam het pesten, het bedreigen en het geweld tegen joden in Amsterdam steeds meer toe. Bij een vechtpartij met een joodse knokploeg werd een Nederlandse nazi gedood. Als vergelding werden op zaterdag 22 februari 427 joden bij een razzia opgepakt. De woede bij veel niet-joodse Amsterdammers was groot. Er brak een algemene staking uit die zich snel verspreidde. De Duitsers wisten de staking binnen twee dagen neer te slaan. Er werd op stakers geschoten. Vier stakers werden terechtgesteld, 22 gevangenen genomen, 70 werden ontslagen. Amsterdam kreeg een boete van 15 miljoen gulden. De zogenaamde *Februaristaking* wordt jaarlijks op 25 februari herdacht bij het standbeeld van de Dokwerker op het Jonas Daniël Meijerplein in Amsterdam.

7 = Getto's

Getto is de benaming voor een stadswijk waar mensen met een gelijke etnische achtergrond of cultuur wonen, in de meeste gevallen (door de overheid of door de omstandigheden) gedwongen. In de geschiedenis betreft het echter vooral joden. Tijdens WOII bevond het grootste getto zich in Warschau. De nazi-bezetter dreef 380.000 joden bijeen in de oude joodse wijk van de stad. Voor de oorlog had deze wijk slechts 60.000 inwoners gehad. Het getto werd met een ruim 3 meter hoge muur en prikkeldraad afgesloten van de buitenwereld. In 1942 kwamen in dit getto duizenden joden om door uithongering, ziekten en executies. Toen moesten de massale deportaties naar de kampen nog beginnen.

8 = Einsatzgruppen

De *Einsatzgruppen* waren bijzondere Duitse eenheden die achter de frontlinie in Oost-Europa massa-executies van joden, zigeuners, intellectuelen, communisten en partizanen uitvoerden. De vier Einsatzgruppen die actief waren in de Sovjet-Unie schoten daar vanaf eind 1941 in ruim een jaar tijd ongeveer anderhalf miljoen joden dood.

Barends hulp

9 = Roma en Sinti

De *Sinti* (afkomstig uit Noord-West Europa) en de *Roma* (afkomstig uit Oost Europa) zijn twee van de grootste 'zigeunervolken'. Vanwege de negatieve bijklank van het begrip 'zigeuner' geven velen de voorkeur aan de eigennamen van deze volken.

10 = Sjoa

De woorden *Sjoa* en *Holocaust* zijn beide namen voor de systematische moord van de nazi's op zes miljoen Europese joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Aangezien de term Holocaust voor '(brand)offer' staat, heeft dit voor velen een nare bijklank; daarom geven veel mensen er de voorkeur aan te spreken over Sjoa, de Hebreeuwse term voor (plotse-linge) vernietiging.

In deze opdracht verdiepen leerlingen zich in de motieven van mensen om joden te helpen.

Doelen

- Leerlingen kunnen omschrijven waarom iemand, in dit geval Barend, joden hielp en geven hierover hun mening.
- Leerlingen kunnen zowel een reden geven om wel als om niet te helpen.
- Leerlingen zijn in staat om de kern uit een citaat te halen.
- Leerlingen kunnen een voorbeeld geven van hoe ze iemand ooit geholpen hebben en wat hun motief daarvoor was.

Antwoorden

1) Barend

A

Werk: Boer(enzoan)
Reden hulp: Geloof (zie p.24)
Mening: Associaties leerlingen

B

Meningsvraag

2) Voor en tegen

Meerdere antwoorden zijn mogelijk, bijvoorbeeld:
Wel helpen: Hulp nodig, plicht tegenover God, jong meisje alleen
Niet helpen: Gevaar, joods (niet christen), geen geld bij zich

Tip

De vraag 'wel of niet helpen' leent zich voor een rollenspel. Maak groepjes van 3 of 4 leerlingen. Esther is op de vlucht en zoekt een onderduikplek. Ze mag een nacht blijven bij een gelovig boerengezin. Als Esther op bed ligt, bespreken man en vrouw wat ze zullen doen. Mag Esther blijven of niet? Laat de leerlingen motieven inventariseren en daarna uitspelen in een gesprek van de boer met zijn vrouw.

3) Echt geholpen

Johannes de Vries: schuld, gewetenswroeging
Gitta Bauer: vriendin
Louisa Steenstra: medelijden

Tip

Maak leerlingen duidelijk dat slechts een klein deel van de niet-joodse Nederlanders, joden bij het onderduiken heeft geholpen. Veel voorkomende motieven waren: hulp aan bekenden, politieke overtuigingen (vaak socialistisch, communistisch en dus anti-nazi) en in Nederland was zeker ook geloof een belangrijke factor.

4) En jij?

Invullen naar eigen ervaring

Tip

Laat leerlingen nadenken over wat je kunt doen in een oorlogssituatie. Leerlingen hebben vaak snel de reactie: 'Natuurlijk had ik ook geholpen'. Confronteer je leerlingen met de complexiteit van een dergelijke keuze en de achterliggende motieven. Het is wel belangrijk voorzichtig te zijn met het trekken van vergelijkingen tussen de situatie toen en nu. Kijk naast de overeenkomsten ook goed naar de verschillen.

Enkele verschillen:

- Toen was helpen levensgevaarlijk
- De meeste mensen wisten niet dat de joden vermoord werden in de kampen
- Door de anti-joodse propaganda dachten veel mensen negatief over joden
- Enkele overeenkomsten:
  - Ook nu help je eerder bekenden dan vreemden
  - Ook nu helpen mensen soms uit het gevoel dat anderen onrechtvaardig behandeld worden
  - Ook nu helpen mensen soms omdat ze geen 'nee' kunnen zeggen

Zij zagen het gebeuren

De meerderheid van de Nederlandse bevolking hield zich al dan niet bewust afzijdig van de jodenvervolging. In deze opdracht maken de leerlingen kennis met de rol van toeschouwers (vaak ook omstanders genoemd) en hun motieven om niet in te grijpen.

Doelen

- Leerlingen kunnen verwoorden welke associaties de toeschouwer bij hen oproept
- Leerlingen herkennen het verschil tussen helpen en niet-helpen in een viertal situaties
- Leerlingen kunnen zich inleven in mogelijke motieven van de toeschouwers in de gegeven foto
- Leerlingen kunnen verwoorden in hoeverre zij vinden dat toeschouwers mede-schuldig zijn

Antwoorden

1) De toeschouwer

A

Meningsvraag
Bijvoorbeeld: laf, machteloos, bang

B

Meningsvraag

Tip

De associaties van leerlingen kunnen leiden tot de volgende discussiepunten: Hoeveel verantwoordelijkheid heeft een toeschouwer en is het laf of is het juist verstandig en begrijpelijk om niks te doen?

2) Welke hoort er niet bij?

Plaatje 3 hoort er niet bij omdat deze mensen een jood helpen, in tegenstelling tot de mensen op de andere plaatjes (toeschouwers).

Tip

De tekst in de plaatjes van de toeschouwers biedt de mogelijkheid om in te gaan op het feit dat de toeschouwers niet dezelfde motieven hadden om niets te doen.

3) Waarom niet ingrijpen?

A

Natuurlijk weten we niet precies wat de mensen dachten. Alle antwoorden bij A kunnen voortkomen uit de begrippen bij vraag B die allemaal aangeven waarom mensen niks deden.

B

Meningsvraag

Tip

Laat leerlingen discussiëren over wat ze hebben ingevuld.

4) 'Je kunt nooit weten wat je zelf zult doen'

A

Wel veroordelen:
mensen die mee-meppen (daders)

Niet veroordelen:

mensen die doorlopen omdat ze bang zijn

B

Meningsvraag

Tip

Vraag leerlingen of ze zelf wel eens toeschouwer zijn geweest bij een incident. Waarom deden ze niets en hoe voelden ze zich daarbij?

Wie doet nou zoiets?

Dit onderdeel gaat over de mensen die de jodenvervolging mogelijk maakten. In de strip komen veel fictieve en non fictieve daders voor die in meer of mindere mate meewerkten aan de moord op zes miljoen joden. Leerlingen verdiepen zich in hun motieven en verantwoordelijkheden.

Doelen

- Leerlingen kunnen verwoorden welke associaties een dader, in dit geval een SS-bewaker in Auschwitz, bij hen oproept.
- Leerlingen beseffen dat er verschillende fases waren in de jodenvervolging.
- Leerlingen kunnen motieven van daders onderscheiden.
- Leerlingen kunnen het verschil in verantwoordelijkheid van daders beargumenteren.

Antwoorden

1) De bewaker

A

Meningsvraag

B

Meningsvraag

Tip

De antwoorden kunnen leiden tot een discussie over de vraag of ook 'gewone' mensen onder bepaalde omstandigheden tot dit soort daden kunnen komen.

2) Daders

3) Waarom meewerken

Zie voor info bij deze vraag: pagina 15/16 - 'Waarom meewerken' - vraag 4.

4) Wie zijn er verantwoordelijk?

Er zijn per persoon meerdere opties mogelijk. In de strip zijn de antwoorden niet expliciet terug te vinden. Het gaat er bij deze opdracht om dat leerlingen nadenken over de verantwoordelijkheid van de verschillende daders.

info

Adolf Hitler

Hij was tenslotte de Führer. Geen discussie mogelijk.

Adolf Eichmann

Adolf Eichmann was een zeer goed organisator en was verantwoordelijk voor het transport van de joden uit heel Europa naar de vernietigingskampen. Hij wist heel goed wat de joden stond te wachten en was wat later werd genoemd een 'Schreibtischtäter' (misdadiger van achter zijn bureau).

Rudolf Höss

Höss wist en zag 'alles'. Hij stelde er een eer in om 'zijn' Auschwitz zo goed mogelijk te managen. Hij werd wel eens geraakt door wat hij zag, maar ging dan een stukje paardrijden om het nare gevoel kwijt te raken.

SS-bewaker Auschwitz

'Bevel is bevel' gold zeker voor de elite-soldaten van de SS. Zij zagen het als hun lot en taak om dit werk te doen. Verreweg de meesten van hen zijn nooit veroordeeld (80%)

Lid Einsatzgruppe

Er werden speciale eenheden geformeerd die achter de frontlinie zoveel mogelijk verzetsstrijders en joden moesten doodschieten. Al gauw waren het vrijwel uitsluitend joden die werden gedood. In Rusland anderhalf miljoen mensen binnen één jaar. Mede omdat de legerleiding constateerde dat die manier van moorden sommige soldaten psychisch te zwaar belastte, werden de vernietigingskampen gebouwd.

Vader van Fritz

Uit de strip weten we dat hij een overtuigde nazi was. Hij deed o.a. mee aan de 'Kristallnacht', de pogrom op joden.

Nederlandse politie-agent

Politieagenten in Nederland waren in meer of mindere mate betrokken bij het oppakken van joden. De meesten deden het met tegenzin, maar verzetten zich niet tegen hun opdracht. De gezagsgetrouwheid was groot.

Stoker op de trein naar Westerbork

Tot de grote treinstaking aan het einde van de oorlog reden alle treinen gewoon. Maar het personeel van de NS reed liever niet op de trein die joden naar Westerbork bracht. Daarom kregen degenen die daar geen problemen mee hadden extra geld.

Puzzel

In deze opdracht wordt een aantal van de belangrijkste aan de jodenvervolgging gerelateerde begrippen omschreven. Leerlingen kunnen met deze opdracht hun opgedane feitenkennis testen en uitbreiden.

Doel

Leerlingen kunnen omschrijvingen van gebeurtenissen uit het stripboek koppelen aan belangrijke begrippen.

Antwoorden

1. Westerbork
2. Razzia
3. Auschwitz
4. Onderduiken
5. Ster
6. Einsatzgruppen
7. Zondebok
8. Deportatie
9. Discriminatie
10. Kristallnacht
11. Februaristaking
12. Geloof
13. Synagoge
14. Barmitswa
15. Nazi
16. Israël
17. Kanada
18. Getto
19. Antisemitisme
20. Holocaust

Oplossing:

ZTIWHCSUAREEMTIOON

Zin:

NOOIT MEER AUSCHWITZ

Lezen in 4 delen

Voor sommige leerlingen blijkt het een te grote opgave om het stripboek in één keer te lezen. U kunt het (al of niet klassikaal) in de volgende vier delen laten lezen:

Deel 1: p.7-22

Het eerste deel eindigt op een spannend moment ('cliffhanger'): het drama op de boerderij waar de hoofdpersoon Esther moest onderduiken.

Deel 2: p.23-38

Dit deel eindigt op het moment dat de families Hecht en Canter in de trein naar Auschwitz zitten en Bob zich afvraagt: 'Zijn we er?'

Deel 3: p.39-55

Dit deel gaat over Auschwitz. Bob overleeft als enige van de beide families dit kamp. Het deel eindigt op het moment dat Bob teruggaat naar Nederland en daar zijn vriendin Chaja hoopt terug te zien.

Deel 4: p.56-61

In het laatste deel zien we hoe het Bob na de oorlog is vergaan en hoe Esther een belangrijke herinnering in handen krijgt.

Wie is wie

Omdat sommige leerlingen, met name in het begin van het verhaal, moeite hebben met het herkennen van de hoofdpersonen, kunt u ze verwijzen naar bladzijde 5 en 6 waar de hoofdpersonen zowel in de verleden tijd als in de tegenwoordige tijd staan afgebeeld.

Website

Op www.annefrank.nl/zoektocht vindt u extra lesmateriaal.

Wat vind jij van de Zoektocht?

In dit onderdeel geven leerlingen hun mening over de strip en leren ze dat de strip gebaseerd is op de werkelijkheid.

Doelen

- Leerlingen geven hun mening over de strip en denken na over de gevoelens die het verhaal bij hen heeft losgemaakt.
- Leerlingen weten in welke landen de strip zich afspeelt en kunnen dit op een kaart aangeven.
- Leerlingen beseffen dat de strip gebaseerd is op realistische beelden en gebeurtenissen (Tientallen tekeningen in de strip zijn afgeleid van historische foto's).

Antwoorden

1) Ben jij het met hen eens?

Meningsvraag

2) Wat vind jij?

Meningsvraag

Tip

Ondanks het feit dat leerlingen tegenwoordig veel gewend zijn van televisie en internet is het belangrijk om stil te staan bij de impact van de geschiedenis van de Holocaust op uw leerlingen.

- Geef uw leerlingen opdracht om in tweetallen hun antwoorden te vergelijken en te bepreken.
- Daarna bespreekt u klassikaal enkele van de gegeven antwoorden.

3) In heel Europa

Nederland, Duitsland, Polen. Ook Oostenrijk (p.17) en de Sovjet Unie (p.40) worden in de strip genoemd.

4) Echt gebeurd

A

Deze foto toont een militaire auto met soldaten erin die de Hitlergroet brengen. Langs de kant begroeten blijde mensen hen met de Hitlergroet.

B

Meerdere antwoorden zijn mogelijk. Het gaat er hier vooral om dat leerlingen goed naar beide afbeeldingen kijken.

Esthers verhaal

In dit onderdeel: 'Esthers verhaal' gaat het om de rol van onderduiker en hoe Esther als overlevende haar traumatische ervaringen (heeft) verwerkt.

Doelen

- Leerlingen kunnen verwoorden welke indruk de verhaalfiguur Esther bij hen heeft achtergelaten.
- Leerlingen zien in dat het voor overlevenden vaak moeilijk was en is om te praten over hun ervaringen.
- Leerlingen kunnen zich inleven in een dilemma van een slachtoffer, (in dit geval Esther) en hier hun mening over geven.
- Leerlingen kunnen het belang toelichten van een tastbare herinnering voor mensen die alles verloren hebben.
- Leerlingen hebben inzicht in de chronologie van de gebeurtenissen in de strip.

Antwoorden

1) Esther Hecht

- A**
Meningsvraag.
Bijvoorbeeld: zielig, bang, dapper, aardig, lief.
- B**
Het praten over haar oorlogsverleden deed Esther teveel pijn. Door er niet over te praten, door het verleden diep weg te stoppen, kon ze verder met haar leven.

Info
U kunt uw leerlingen vertellen dat vele overlevenden hun traumatische herinnering hun leven lang diep weg stoppen, maar dat velen, evenals Esther op latere leeftijd toch de behoefte voelen om erover te praten.

2) Een moeilijke beslissing

- A**
'Ik ga naar professor Bouwer. Mij zullen ze niet krijgen.'
- B**
Meningsvraag

Tip

Bespreek enkele andere overwegingen die mee konden spelen bij de keuze voor een onderduik:

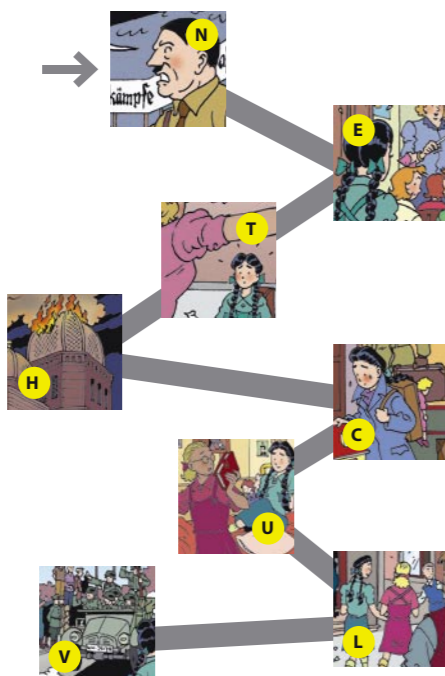
- Je moest betrouwbare niet-joodse contacten hebben
- Je moest voldoende geld hebben voor kost en inwoning
- Je moest meestal familieleden en/of vrienden achterlaten
- de onderduiker, de achtergebleven familieleden en de helpers werden door de nazi's bedreigd met vreselijke straffen

3) Een herinnering

- A**
Meningsvraag
- B**
Otto Frank geeft in het citaat aan dat hij niets meer had wat hem aan zijn familie herinnerde. Met het dagboek van Anne had hij toch een tastbare herinnering aan zijn dochter.

4) Van Duitsland naar Nederland

Woord = **VLUCHTEN** (NETHCULV).

Bobs gevecht

In dit onderdeel worden, via de persoon van Bob, de deportaties en de verschrikkingen van de kampen behandeld. Ook wordt ingegaan op joods verzet.

Doelen

- Leerlingen kunnen verwoorden welke indruk de verhaalfiguur Bob bij hen heeft achtergelaten.
- Leerlingen kunnen toelichten waarom joden zich soms verzetten tegen het geweld, de vernederingen en de vervolging.
- Leerlingen kunnen enkele omschrijvingen van situaties koppelen aan tekeningen uit de strip.
- Leerlingen kunnen aangeven hoe gevangenen in de kampen elkaar hielpen.
- Leerlingen begrijpen dat gevangenen vaak weinig keuze hadden

Antwoorden

1) Bob Canter

- A**
Meningsvraag.
Bijvoorbeeld: moedig, sterk, beschermend, kwaad, verliefd, volhouder
- B**
In de strip worden Bobs motieven niet expliciet verwoord, maar door zich in hem te verplaatsen kunnen leerlingen meerdere verklaringen geven.
Bijvoorbeeld:
- Bobs boosheid over het geweld en de vernederingen door de nazi's
- Het feit dat Bob jong en sterk was en op wilde komen voor zichzelf en anderen
- C**
Meningsvraag

2) In Auschwitz

Tip
U kunt dieper ingaan op de omschrijvingen bij Bob. Wat betekenen ze precies. Bij de uitspraak 'Ze maakten Bob tot een nummer' kunt u met de leerlingen dieper ingaan op het begrip identiteit. Wat maakt dat je bent die je bent?
Bij de uitspraak 'Bob kon soms iemand helpen' kun je ingaan op het belang van het hebben van iemand om voor te leven. Veel mensen gaven het op als ze niemand meer hadden.

3) Elkaar helpen

- A**
Bob spreekt Esthers vader moed in door te zeggen dat het appèl niet zo lang meer zal duren (terwijl hij dat eigenlijk niet weet).
- B**
Vooraan op de foto wordt de tweede gevangene van rechts ondersteund door zijn kameraden omdat hij niet meer op zijn benen kan staan. (Gevangenen die zo ziek waren dat zij niet meer op appèl konden staan, waren vaak ten dode opgeschreven)
- C**
Bob heeft eigenlijk geen keuze. Alleen de keuze voor leven of dood. Als hij geholpen had, was hij zelf ook doodgeschoten.

Vroeger en nu

In de strip komen veel personages voor. Door middel van deze opdracht checken leerlingen of ze de belangrijkste personages kennen.

Doel

- Leerlingen kunnen de namen bij de hoofdpersonen plaatsen.

Antwoorden

Zie voor de juiste antwoorden pagina 5 en 6 van de strip.

Tip

U kunt uw leerlingen de figuren laten inkleuren.

Barends hulp

In deze opdracht verdiepen leerlingen zich in de motieven van mensen (niet-joden) om te helpen.

Doelen

- Leerlingen kunnen verwoorden welke indruk de verhaalfiguur Barend bij hen heeft achtergelaten.
- Leerlingen kunnen in verschillende situaties aangeven welke motieven mensen hadden om te helpen.
- Leerlingen zijn in staat om uit een citaat van een echte helper een motief te halen.
- Leerlingen kunnen zowel een reden geven om wel als om niet te helpen.
- Leerlingen kunnen een voorbeeld geven van hoe ze iemand ooit geholpen hebben en wat hun motief daarvoor was.

Antwoorden

1) Barend

- A**
Meningsvraag.
Bijvoorbeeld: stoer, boer, moedig, gelovig, onhandig, verliefd.
- B**
Meningsvraag

2) Waarom helpen?

De familie van Barend hielp onderduikers omdat... dat volgens hun geloof zo hoorde
Deze man hielp Esther omdat... hij daar geld voor kreeg
Professor Bouwer hielp de familie Hecht omdat... het vrienden van hem waren

Tip

Besteed aandacht aan het feit dat de motieven in het echt vaak niet zo eenduidig waren; meestal hadden mensen meerdere motieven om te helpen. Ook kunt u ingaan op het geldmotief, wat mogelijk als een negatief en egoïstisch motief kan worden bestempeld. Toch was geld in die tijd heel hard nodig; mensen moesten zichzelf onderhouden.

3) Echt geholpen

Medelijden en haat

Tip

Maak leerlingen duidelijk dat slechts een klein deel van de niet-joodse Nederlanders, joden bij het onderduiken heeft geholpen. Veel voor komende motieven waren: hulp aan bekenden, politieke overtuigingen (vaak socialistisch, communistisch en dus anti-nazi) en in Nederland was zeker ook geloof een belangrijke factor.

4) Voor en tegen

Wel helpen:

Hulp nodig, plicht tegenover God, jong meisje alleen

Niet helpen:

Gevaar, joods (niet christen), geen geld bij zich

Tip

De vraag 'wel of niet helpen' leent zich voor een rollenspel: Maak groepjes van 3-4 leerlingen. Esther is op de vlucht en zoekt een onderduikplek. Ze mag een nacht blijven bij een gelovig boerengezin. Als Esther op bed ligt, bespreken man en vrouw wat ze zullen doen. Mag Esther blijven of niet? Laat leerlingen de motieven van de boer en boerin inventariseren en laat het daarna uitspelen.

5) En jij?

Invullen naar eigen ervaring

Tip

Laat leerlingen nog eens nadenken over wat je kunt doen in een oorlogssituatie. Leerlingen hebben vaak snel de reactie: 'Natuurlijk had ik ook geholpen'. Confronteer je leerlingen met de complexiteit van een dergelijke keuze en de achterliggende motieven.

Het is wel belangrijk voorzichtig te zijn met het trekken van vergelijkingen tussen de situatie toen en nu. Kijk naast de overeenkomsten ook goed naar de verschillen.

Enkele verschillen:

- Toen was helpen vaak levensgevaarlijk.
- De meeste mensen wisten niet dat de joden vermoord werden in de kampen.
- Door de anti-joodse propaganda dachten veel mensen negatief over joden.

Enkele overeenkomsten:

- Ook nu help je eerder bekenden dan vreemden.
- Ook nu helpen mensen soms uit het gevoel dat anderen onrechtvaardig behandeld worden.
- Ook nu helpen mensen soms omdat ze geen 'nee' kunnen zeggen.

Zij zagen het gebeuren

De meerderheid van de bevolking hield zich al dan niet bewust afzijdig van de jodenvervolging. In deze opdracht maken de leerlingen kennis met de rol van toeschouwers (vaak ook omstanders genoemd) en hun motieven om *niet* in te grijpen.

Doelen

- Leerlingen kunnen verwoorden welke associaties de toeschouwer in dit plaatje bij hen oproept
- Leerlingen herkennen omstanders in een bepaalde situatie
- Leerlingen kunnen motieven koppelen aan uitspraken van toeschouwers in de gegeven foto
- Leerlingen kunnen verwoorden in hoeverre zij vinden dat toeschouwers mede-schuldig zijn

Antwoorden

1) De toeschouwer

A

Meningsvraag. Bijvoorbeeld: laf, machteloos, bang, verstandig

Tip

De associaties die leerlingen hier noemen kunnen leiden tot de volgende discussiepunten: Hoeveel verantwoordelijkheid heeft een toeschouwer en is het laf of is het juist verstandig en begrijpelijk om niks te doen?

2) Ze stonden erbij

- 1) Hij kijkt toe terwijl een joodse man in elkaar wordt geslagen en vraagt zich af waarom dat gebeurt
- 2) Hij staat ook te kijken en antwoordt de andere toeschouwer dat die joodse man het verdiend heeft
- 3) Een nazi die een joodse man in elkaar slaat
- 4) Een joodse man die in elkaar wordt geslagen

B

Persoon 1 en 2 dienen ingekleurd te worden; nummer 3 is een dader en nummer 4 een slachtoffer.

C

Nee, nummer 2 is duidelijk een nazi-aanhanger ('ze hebben het verdiend') terwijl nummer 1 medelijden met de joodse man lijkt te hebben ('is dat nou nodig?').

Tip

U kunt de volgende motieven gebruiken om verder in te gaan op de verschillende motieven van toeschouwers om niets te doen: angst, jodenhaat, zelfbescherming, egoïsme, machteloosheid, lafheid, onwetendheid, onverschilligheid.

D

Meningsvraag

3) Waarom niet ingrijpen?

De meeste toeschouwers waren te bang om zichzelf of hun gezin in de problemen te brengen. Daarom deden ze niks.

4) 'Je kunt nooit weten wat je zelf zult doen'

A

Wel veroordelen: Mensen die mee-meppen (daders).

Niet veroordelen:

mensen die doorlopen omdat ze bang zijn.

B

Meningsvraag

Tip

Vraag leerlingen of ze zelf wel een toeschouwer zijn geweest bij een incident. Waarom deden ze niets en hoe voelden ze zich daarbij?

Wie doet nou zoiets?

Dit onderdeel gaat over de mensen die betrokken waren bij de jodenvervolging. In de strip komen veel daders voor die in meer of mindere mate meewerkten aan de moord op zes miljoen joden. Leerlingen verdiepen zich in hun motieven en in hoeverre zij (mede)schuldig zijn.

Doelen

- Leerlingen kunnen verwoorden welke associaties een dader, in dit geval een SS-bewaker in Auschwitz, bij hen oproept.
- Leerlingen beseffen dat er verschillende fases waren in de jodenvervolging
- Leerlingen kunnen verschillende motieven van daders onderscheiden.
- Leerlingen kunnen het verschil in verantwoordelijkheid (schuld) van daders aangeven.

Antwoorden

1) De bewaker

Meningsvraag
Bijvoorbeeld: moordenaar, misdadiger, gewetenloos, slecht, fout

B

Meningsvraag

2) Daders

3) Wie zijn er verantwoordelijk?

Er zijn per persoon meerdere opties mogelijk. In de strip zijn de antwoorden niet expliciet terug te vinden. Het gaat er bij deze opdracht om dat leerlingen nadenken over de verantwoordelijkheid van de verschillende daders.

info

Adolf Hitler
Hij was het brein achter de jodenvervolging. Geen discussie mogelijk.

Rudolf Höss
Rudolf Höss wist en zag 'alles'. Hij stelde er een eer in om 'zijn' Auschwitz zo goed mogelijk te managen. Hij werd wel eens geraakt door wat hij zag, maar ging dan een stukje paardrijden om het nare gevoel kwijt te raken.

SS-soldaat
'Bevel is bevel' gold zeker voor de elite-soldaten van de SS. Zij zagen het als hun lot en taak om dit werk te doen. Verreweg de meeste SS'ers die in Auschwitz werkzaam waren zijn nooit veroordeeld (80%).

Nederlandse politie-agent
Politieagenten in Nederland waren in meer of mindere mate betrokken bij het oppakken van joden. De meesten deden het met grote tegenzin, maar verzetten zich niet tegen hun opdracht. Niet meewerken betekende ontslag. De gezagsgetrouwheid was dan ook hoog.

4) Waarom meewerken?

info

De treinmachinist
'Het maakt me niet uit wat er met die mensen gebeurt. Ik verdien tenminste wat extra.'
De Holocaust had niet kunnen plaatsvinden zonder de medewerking van talloze ambtenaren, politiemensen, treinspersoneel, enz. Verreweg de meeste van deze mensen werkten mee, maar niet omdat ze nazi's waren of omdat ze joden haatten. Ze deden gewoon hun werk, ze dachten er niet zo over na of stonden vaak onverschillig tegenover het lot van de joden.

Sommigen deden een stapje extra. Bijvoorbeeld het treinpersoneel dat de trein naar Westerbork reed. Zij werkten mee vanwege het extra geld dat ze ermee verdienden.

De politieman

'Ik heb niet speciaal iets tegen joden. Maar ik moet doen wat mijn baas zegt.'
Een deel van de Nederlandse politie werkte daadwerkelijk mee aan de arrestatie van joden. Natuurlijk waren motieven van individuele agenten verschillend. Velen waren vooral trouw aan het gezag. Een klein deel ('jodenjagers') maakte actief jacht op joden. Vaak omdat ze voor elke gearresteerde jood een beloning kregen.

SS'er in Auschwitz

'Het zijn vijanden van ons volk. Ik doe wat mij bevolen is.'
De SS-soldaten in Auschwitz lieten het 'vuile' werk in principe over aan gevangenen die daar speciaal voor waren aangesteld: kapo's, blokoudsten en Sonderkommando's. Als je lid was van de SS behoorde je tot een elite-onderdeel. SS'ers van hoog tot laag waren intensief geschoold in het besef dat het zogenaamde Duitse 'ras' superieur was en dat het joodse volk moest verdwijnen. Bovendien hadden ze als militair geleerd dat elk bevel moest worden opgevolgd.

Reinhard Heydrich

'Ik haat de joden. Ik wil dat ze allen gedood worden.'
Heydrich was de naaste medewerker van de leider van de SS, Himmler. Hij was een felle antisemiet en was één van de hoogst verantwoordelijken voor de jodenvervolging. Hij was voorzitter van de Wannsee-conferentie in januari 1942 waar de plannen voor de industriële uitroeiing van de joden werden uitgewerkt. In juni 1942 kwam hij om bij een aanslag.

Woordzoeker

In deze opdracht is een aantal belangrijke begrippen uit de strip opgenomen. Leerlingen kunnen met deze opdracht hun opgedane feitenkennis testen en uitbreiden.

Doel

Leerlingen kunnen een puzzel oplossen en de gevonden woorden in de goede context plaatsen.

Antwoorden

Esther werd in 1926 geboren in **Duitsland**. In 1933 kwam daar de partij van **Hitler** aan de macht. Deze partij begon joden te **discrimineren**. Ze maakten joden tot **zondebok**. Esther moest met haar ouders naar Nederland **vluchten**. Maar in 1940 werden Esthers ouders opgepakt tijdens een **razzia**. Ze werden gedeporteerd naar het concentratiekamp **Auschwitz** in Polen. Daar zijn ze door de **nazi's** vermoord. Esther overleefde de oorlog omdat ze kon **onderduiken**. De moord op zes miljoen joden tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt ook wel de **Holocaust** genoemd.

